

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА
МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**САМАРҚАНД ИҚТИСОДИЁТ ВА СЕРВИС
ИНСТИТУТИ**

Иқтисодиёт ва менежмент факультети

Индустриал иқтисодиёт фанидан

КУРС ИШИ

Мавзу: Саноатда инвестицион лойиҳаларни ишлаб чиқиш ва самарадорлигини таъминлаш

ИК-316 гуруҳ талабаси

Бажарди: У.Актамов

Текширди: З.К.Рахимов

Самарқанд – 2019

Режа:

Кириш.....	3
1. Инвестиция тушунчаси ва қулай инвестициявий муҳитни яратиш асослари.....	5
2. Саноатда инвестицион лойиҳалар орқали ишлаб чиқариш салоҳиятини ошириш.....	10
3. Республикада инвестицион лойиҳаларнинг амалга оширилиш ҳолатининг таҳлили.....	17
4. Саноатда инвестицияларнинг асосий манбалари ва йўналишлари.....	20
5. Саноат корхоналарида инвестицияларнинг иқтисодий самарадорлигини ошириш йўллари.....	25
Хулоса ва таклифлар.....	28
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.....	30

КИРИШ

Миллий иқтисодиётнинг барқарор ўсишини таъминлаш учун иқтисодиётни инвестицион лойиҳалар асосида амалга ошириш муҳим вазифалардан бири ҳисобланади.

Республикамызда барча турдаги тармоқларни такомиллаштириш мақсадида маҳаллий ва чет эл инвестицияларни киритиш бўйича устувор йўналишлар ишлаб чиқилган ҳамда ушбу йўналишлар бўйича давлат дастурлари ишлаб чиқилди. Ҳозирги кунда реал секторни янада ривожлантириш учун чет эл корхоналари билан ҳамкорлик ўрнатилиб келинмоқда.

Миллий иқтисодиётимизга хорижий инвестицияларни жалб этиш учун қулай шарт-шароитлар яратиш, инвестиция лойиҳаларининг молиявий-иқтисодий самарадорлигини баҳолашда давлат ва яқка тартибда ёндашувни таъминлаш, бюрократизм, расмиятчилик ва сансоларлик фактларига қатъиян чек қўйиш, экспертиза натижалари учун мансабдор шахсларнинг масъулиятини ошириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Лойиҳаолди, лойиҳа, тендер ҳужжатлари ва контрактларни экспертизадан ўтказиш тартибини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”, “Халқаро ва хорижий молия институтлари билан ҳамкорликнинг самарадорлигини янада ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”, “Иқтисодиётнинг базавий тармоқларида лойиҳа ишлари самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарорлари қабул қилинган. Бундан ташқари комплекс ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш бўйича вазифаларнинг самарали бажарилишига, мамлакатимизда амалга оширилаётган ислохотларга ғов бўлаётган омилларни ўз вақтида аниқлаш ва бартараф этишга тўсқинлик қилаётган қатор камчиликларни бартараф этиш бўйича “Ўзбекистон Республикасида лойиҳа бошқаруви тизимини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ¹ фармоннинг қабул қилинганлиги миллий иқтисодиётни барқарор ривожлантириш ва халқаро майдонда ўз

¹ <http://lex.uz/docs/4157892>

ўрнига эга бўлиши учун инвестиция лойиҳаларининг аҳамияти устувор эканлигини белгилайди.

Мамлакатимизда инвестиция лойиҳаларининг молиявий-иқтисодий самарадорлигини баҳолашни самарали ташкил этишда қатор муаммолар мавжудлиги инвестицион жараёнларнинг фаоллашувига, йирик объектлар барпо этилишига, инвестициялардан фойдаланиш самарадорлигига салбий таъсир кўрсатмоқда. Жумладан, инвестиция лойиҳаларининг техник-иқтисодий асосномаси пухта тайёрланмаслиги, лойиҳа бўйича маркетинг тадқиқотларининг ҳаққоний олиб борилмаслиги, лойиҳа бўйича рискларни олдиндан аниқлаш ва ҳисоблаш услубиётининг мукамал эмаслиги ва ҳ.к.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, инвестиция лойиҳаларининг молиявий-иқтисодий самарадорлигини баҳолашни ўрганиш ва мавжуд муаммолар ечимини топиш ҳамда лойиҳаларнинг иқтисодий самарадорлигини баҳолашни такомиллаштиришга қаратилган илмий тақлиф-тавсияларни ишлаб чиқиш бугунги куннинг долзарб вазифаларидандир.

Инвестицион лойиҳаларни ривожлантириш орқали мамлакатимизда янги турдаги корхоналарнинг очилиши, чет эл торварларини ўзимизда ишлаб чиқариш, янги иш ўринларининг очилиши, чет эл товарларининг арзон ҳамда сифатли ишлаб чиқарилишини таъминлаш орқали ҳар бир корхонада самарадорлик кўрсаткичларини янада кўтариш имкони туғилади.

1.Инвестиция тушунчаси ва қулай инвестициявий муҳитни яратиш асослари

Мамлакат аҳолисининг ўсиб бораётган эҳтиёжларини қондириш ва фаровон яшаши учун иқтисодий ўсиш бўлиши шарт. Иқтисодий ўсиш – бу истеъмолчилар талаб-эҳтиёжини қондирадиган сифатли маҳсулот, иш ва хизматлар ҳажмининг кўпайиб бориши, демакдир. У мамлакат иқтисодиётнинг илгарилаб ривожланиб боришини англатади.

Иқтисодиётнинг тадрижий равишда ўсиб боришини таъминлаш, яъни олдинги даврларга қараганда кўпроқ ялпи ички маҳсулот яратиш мақсадида мамлакатлар мавжуд ишлаб чиқаришнинг моддий ресурсларини капитал таъмирлаш, уларни модернизациялаш, ишлаб чиқаришни такомиллаштириш, ходимларнинг малакасини ошириш ёки малакали иш кучини тайёрлаш, тараққиёт дастурларини ишлаб чиқиш, илмий-тадқиқотлар олиб бориш каби ишларни амалга оширишади. Буларнинг барчаси бевосита инвестицион фаолият билан боғлиқдир.

Ўзбекистон Республикасининг “Инвестицион фаолият тўғрисида”ги қонунида ҳамда айрим иқтисодий адабиётларда инвестициянинг мазмун-моҳияти хусусида тушунчалар берилган. Қуйида уларнинг айримларини келтирамыз.

Инвестиция – бу:

- иқтисодий ва бошқа фаолият объектларига киритиладиган моддий ва номоддий неъматлар ҳамда уларга доир ҳуқуқлар;
- иқтисодий ва социал самара олиш мақсадида миллий иқтисодиётнинг у ёки бу соҳасига моддий, молиявий ва номоддий бойликлар киритиш;
- жорий даврда истеъмол килинмаган ва иқтисодиётда капитал ўсишини таъминловчи ялпи ички маҳсулонинг бир қисми;
- янги капитални (ишлаб чиқариш воситаларини ҳамда инсон капиталини) яратиш жараёни;
- иқтисодий категория.

Инвестиция иқтисодий категория сифатида – миллий иқтисодиётнинг у ёки бу соҳасига (моддий, молиявий ва номоддий бойликлар кўринишида) капитални жалб этиш, жойлаштириш ва инвестицион лойихаларни амалга ошириш жараёнида инвестиция фаолияти иштирокчилари ўртасида вужудга келадиган иқтисодий муносабатларни ўзида акс эттиради.

Инвестиция хусусидаги барча фикр-мулоҳазалар – инвестиция нима ва унинг иқтисодиётга жалб этилишидан кўзланган мақсадлар нималардан иборат эканлигини билишга асос бўлади.

Ўзбекистон Республикасининг “Инвестицион фаолият тўғрисида”ги қонуннинг 2-нчи моддасида келтирилганидек “инвестиция фаолияти — инвестиция фаолияти субъектларининг инвестицияларни амалга ошириш билан боғлиқ ҳаракатлари мажмуи” ҳисобланади.

Инвестицион фаолиятни фуқаролар, юридик шахслар (корхоналар, фирмалар, акционер жамиятлари ва бошқа типдаги мулк эгалари) ва давлат юритади.

Инвестиция фаолиятини йўлга қўйишда ҳар бир мулк эгаси, биринчи навбатда ўз манфаатини кўзлаб ягона мақсадга, яъни иқтисодий ва социал самарага эришишни режалаштиради.

Инвестицион фаолият давлат иқтисодий сиёсатининг таркибий қисми ҳисобланади. Ўзбекистон ўзининг инвестицион фаолияти бўйича давлат дастурига эга бўлган ва уни изчил, кетма-кет ҳаётга тадбиқ этаётган мамлакатлардан биридир.

Мамлакатда амалга оширилаётган инвестициялар (иқтисодиётнинг буғунларига кўра) макроиқтисодиёт ва микроиқтисодиёт даражаларидаги инвестицияларга бўлинади. Биринчиси давлатнинг инвестиция сиёсатиға мувофиқ амалга оширилади. Шунинг учун ҳам улар давлат инвестицияси, деб аталади. Иккинчиси, миллий иқтисодиётнинг бирламчи (қуйи) буғуни – корхоналар томонидан амалга оширилади. Бу инвестициялар корхона инвестицияси, деб юритилади.

Макроиктисодиёт даражасидаги инвестициялар давлат томонидан мамлакат иқтисодиётини, унинг қувватини оширишга йўналтирилган маблағларни ифода этади. Микроиктисодиёт даражасидаги инвестициялар – бу корхона томонидан унинг моддий-теника базасини ривожлантиришга, мавжуд ишлаб чиқариш воситаларини реконструкция ва модернизация қилишга йўналтирилган маблағлардир.

Инвестицияларни жалб қилиш анча мураккаб жараён ҳисобланади, у мамлакатдаги иқтисодий сиёсат, қонунчилик, инфратузилмаларнинг ривожини ва даражасини, мамлакатнинг иқтисодий ахволи, сифатли хом ашё ресурсларининг мавжудлигини ва бошқаларга боғлиқ.

Инвестиция сиёсати — инвестиция стратегиясини амалга ошириш бўйича чора-тадбирлар тизими, инвестицион тактика.

Инвестиция сиёсати давлат иқтисодий сиёсатининг таркибий қисми бўлиб, инвестиция фаолиятининг қисқа, ўрта ва узок муддатли мақсадлари ҳамда уларга эришиш йўллариини белгилаб беради.

Ўзбекистонда иқтисодий фаолиятнинг барча даражаларида – ҳудудлар, тармоқлар ва корхона даражасида тузилмавий инвестиция сиёсати юритилмоқда. Улар ўзаро боғлиқдир.

Инвестицияларнинг иқтисодиётга жалб этилиши ва уларнинг самарадорлигини бир қанча омилларга боғлиқ. Уларнинг умумлашган кўринишини инвестицион муҳит деб аташ мумкин.

Инвестицион муҳит иқтисодий ҳолатни, социал-иқтисодий барқарорликни, тадбиркорлик фаолияти қай даражада ривожланганлигини, уларнинг самарали фаолият кўрсатишлари учун чиқарилган қонун ва қарорларни, маданиятни, маънавиятни ва инвесторлар ўз маблағларини йўналтириш учун эътиборга оладиган ва улардан хулоса чиқарадиган бошқа омилларни ўз ичига олади.

Инвестицион муҳит мамлакатда, шу жумладан, минтақа, тармоқ ва ҳар бир корхонада ишлаб чиқаришни ривожлантиришга жалб қилиниши мумкин

бўлган инвестициялар учун вазиятнинг қулайлик даражасини белгилаб беради.

“Республикада қўлай инвестиция муҳитини шакллантириш бўйича ишларни янада кучайтириш узок муддатга мўлжалланган стратегик вазифа ҳисобланади, Ички кредит манбаларини сафарбар этиш чора-тадбирлари билан биргаликда хорижий инвестицияларни рағбатлантиришга хизмат қиладиган қўлай муҳит яратиш масаласи биз учун ўта муҳим стратегик аҳамиятга эга”².

Инвестиция муҳити бир қатор зарурий омилларга боғлиқ бўлиб, уларнинг мавжудлиги инвестиция муҳитининг энг қулай бўлишини таъминлайди.

Мамлакатда инвестицион муҳитни шакллантиришда инвесторларнинг, айниқса чет эл инвесторларининг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш чора-тадбирларини белгилаб берувчи қонунчилик ҳужжатларининг мавжудлиги ва уларга амал қилиниши муҳим роль ўйнайди.

Ўзбекистонда инвесторлар ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилишни таъминловчи бир қатор қонунлар қабул қилинган, жумладан: “Акциядорлик жамиятлари ва акциядорларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги, “Хусусий корхоналар тўғрисида”ги, “Масъулияти чекланган ва қўшимча масъулиятли жамиятлар тўғрисида”ги, “Инвестиция фаолияти тўғрисида”ги, “Чет эл инвестициялари тўғрисида”ги, “Чет эллик инвесторлар ҳуқуқларининг кафолатлари ва уларни ҳимоя қилиш тўғрисида”ги, “Тадбиркорлик ва тадбиркорлик фаолияти кафолатлари тўғрисида”ги ва бошқа қонунлар.

Республикада яратилган инвестицион муҳит – иқтисодиётнинг янада ривожланиши ва барқарор турмуш даражасини таъминлашдан ички ва ташқи (хорижий) капитални жалб қилиш учун имкон беради.

Шуни таъкидлаш лозимки, йирик инвестицион лойиҳаларни амалга оширишда хорижий инвесторларнинг, айниқса нуфузли халқаро молиявий

² Каримов И.А. Ватан равнақи учун ҳар биримиз масъулмиз. – Т.: Ўзбекистон, 2001, 253 бет.

ташкилот ва институтларнинг иштирок этиши республикадаги инвестицион муҳитнинг жозибадорлигидан далолат беради.

Ҳозирда, Республикада хорижий инвестицияларни жалб қилиш бўйича ҳуқуқий база яратилди, инвестицияларни жалб қилиш ва хорижий инвесторларга хизмат кўрсатувчи инфраструктура барпо қилинди ва бу жараён такомиллашиб бормоқда.

Инвестицияларнинг ўсиш суръатлари кўп омилларга боғлиқ: давлат бюджети ва бюджетдан ташқари жамғармаларнинг даромадлари, аҳоли ҳамда корхоналар даромадларининг истеъмол ва жамғармага таксимланиши нисбати, хорижий инвесторларга қўлай муҳитнинг яратилиши ва ҳаказо.

Ҳозирги пайтда, Ўзбекистон миллий иқтисодиётига киритилаётган инвестицияларнинг қарийиб 80 фоизи аҳоли ва маҳаллий тадбиркорларга тегишлидир.

Шуни таъкидлаш лозимки, аҳолининг инвестицион фаолиятда фаол иштирок этиши, унинг давлатга нисбатан ишончининг бўлишига, давлатнинг аҳоли инвестицион фаоллигини қўллаб-қувватлашига (кафолатлаши)га ҳамда аҳоли даромадига боғлиқ. Маълумки, аҳолининг ўртача даромади паст бўлган пайтда, унинг асосий қисми (70-80 фоизи)ни истеъмолга сарфланади. Ва аксинча. Аҳоли даромадларини ўсиб бориши жамғаришга юбориладиган қисмини ортиб боришига сабаб бўлади.

Инвестициялар хажмига корхоналарнинг инвестициялашдан кутилаётган даромад нормаси ҳам таъсир кўрсатади. Олинадиган фойда ҳар қандай субъектни инвестициялашга ундайди. Инвестициялашдан олинадиган фойда нормаси канчалик юкори бўлса, инвестициялаш хажми шунчалик юкори бўлади.

Инвестициялар хажмига ссуда фоизи ставкаси катта таъсир кўрсатади. Чунки инвестициялаш жараёнида тижорат банклари ва бошқа молиявий институтларидан қарзга олинган маблағлардан ҳам фойдаланилади. Агарда кутилаётган фойда нормаси ўртача ссуда фоизи ставкасидан юкори бўлса, бу қўйилмалар инвестор учун даромадли ҳисобланади ва аксинча, фоиз ставкаси

кутилаётган фойда номасидан юқори бўлса, инвестициялаш фойдали бўлмай қолади.

Макроиқтисодий сиёсатда фоиз ставкаси билан инвестиция ҳажми ўртасидаги мавжуд боғлиқлик ҳисобга олинади ва кенг фойдаланилади. Фоиз ставкасининг миқдори пул-кредит сиёсатининг муҳим қуроли ҳисобланади. Давлат уни ўзгартириш орқали мамлакатдаги пул таклифини тартибга солиб туради. Фоиз ставкасининг кўтарилиши – пулнинг қимматлашуви ва унга бўлган талабнинг қисқараётганини билдиради. Бунда инвестиция ҳажми ҳам қисқариб боради ва маҳсулот (иш,хизмат)лар ишлаб чиқариш ҳажмининг пасайишига олиб келади.

Инвестициялар ҳажмига инфляция жараёнлари ҳам таъсир этади. Инфляция даражаси қанчалик юқори бўлса инвесторнинг келажакдаги фойдаси шунчалик қадрсизланади ва инвестицияларни рағбатлантирувчи омиллар йўқолади.

2. Саноатда инвестицион лойиҳалар орқали ишлаб чиқариш салоҳиятини ошириш

Миллий иқтисодиётнинг ишлаб чиқариш соҳасида янги корхоналарни яратиш ҳамда мавжуд корхоналарни замонавийлаштириш, илғор техника ва технологияларни ўзлаштириш, рақобатбардош маҳсулотлар ишлаб чиқариш ва фойда (даромад) олишни кўпайтириш – йирик ҳажмда, узоқ муддатли инвестицияларни жалб этишни талаб қилади.

Ишлаб чиқариш корхоналари фаолиятига киритилаётган ички инвестициялар молиявий ва реал, ташқи инвестициялар эса портфелли ва тўғридан-тўғри кўринишларда бўлади. Молиявий ва портфелли ҳамда реал ва тўғридан-тўғри инвестициялар мазмунан ўхшашдир.

Молиявий инвестициялаш – қимматбаҳо қоғозлар, акция ва облигациялар сотиб олиш, пул маблағларини банкларга фоиз олиш мақсадида депозит ҳисоб рақамларига қўйиш, банк ва нобанк молия ташкилотлар кредитларини жалб этиш билан боғлиқ фаолият туридир.

Реал инвестициялар – бу пул маблағларини капитал қурилиш, ишлаб чиқаришни ривожлантириш ва кенгайтиришга киритишдир. Улар корхона, тармоқ ва бутун миллий иқтисодиётнинг куч-қувватини белгилаб беради.

Реал инвестиция субъектлари орасидаги муносабатлар ишлаб чиқариш хусусиятига эгадир.

Ишлаб чиқариш корхоналарида капитал қўйилмалар – янги ва қайта қурилган ҳамда кенгайтирилган асосий фондларни ташкил қилишга мўлжалланган молиявий маблағлардир.

Капитал қўйилмалар – ишлаб чиқаришнинг техник даражасини оширишга, ишлаётган корхоналарни кенгайтириш ва қайта қуришга ва ҳоказоларга шароит яратади.

Капитал қўйилмалар таркибида ускуналарнинг улушини – асосий фондларнинг фаол қисмининг, қурилиш ишларига нисбатан, қўпайтириш ишлаб чиқарилаётган маҳсулот бирлигига тўғри келадиган капитал қўйилмаларнинг иқтисодий самарадорлигини оширади.

Капитал қўйилмалар капитал қурилишни молиялаштириш манбаидир. Шу нуқтаи назардан капитал қўйилмалар самарадорлигини таъминлашда қурилиш ишларининг қийматини пасайтиришга қаратилган тарбирлар катта аҳамиятга эга.

Капитал қурилиш – бу миллий иқтисодиётнинг алоҳида бир тармоғидир. Унинг тайёр маҳсулоти – асосий фондлар ҳисобланади. Ишлаб чиқариш соҳаси моддий техник-базасини яратишнинг асосий йўналишлари – янги корхоналарни қуриш, яратиш билан биргаликда ишлаб турган корхоналарни реконструкция қилиш ва техник жихатдан қайта қурилантириш чора-тадбирларига бевосита боғлиқ. Мамлакатимизда юритилаётган давлат инвестиция сиёсати нафакат, янги объектларни вужудга келтириш, балки мавжуд корхоналарни техник ва технология жихатдан янгилашга ҳам қаратилган.

Ишлаётган корхоналарни янги техника ва технология асосида қайта қуриш қисқа муддатларда ишлаб чиқариш қувватларини оширишга ва янги корхоналарни қуришга қараганда камроқ капитал сарафлашга имкон яратади.

Шу сабабдан ҳам, ҳозирги пайтда ишлаб чиқариш корхоналарини қайта қуриш, кенгайтириш ва техник қайта қуроллантиришга катта миқдорда капитал қўйилмалари йўналтирилмоқда.

Ишлаб чиқариш корхоналарининг инвестицион фаолиятида капитал қурилиш – буюртмачи ва пудратчи ўртасида (амалдаги меъёрий ҳужжатлар асосида) тузилган шартномага биноан олиб борилади.

Шартнома танлов савдолари натижалари буйича белгиланган қурилишнинг бутун даврига – янги қурилишга, ишлаб турган корхоналарни кенгайтириш, реконструкция қилиш ва техника билан қайта жиҳозлашга тузилади.

Қурилишнинг пудрат усулида буюртмачи ва пудратчи корхона (ташкilot)лар иштирок этади. Буюртмачилар – мулкчиликнинг турли шаклидаги корхоналар, хусусий тадбиркорлар, концернлар, ассоциациялар шунингдек, вазирликлар бўлиши мумкин. Пудратчилар – бу мулкчиликнинг турли шаклларидаги махсус қурилиш корхона (ташкilot)ларидир.

Бош пудрат шартномаси буюртмачи ва бош пудратчи ўртасида тузилади. Унда қурилишнинг муддати, смета қиймати, томонларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари ва бошқалар белгилаб қўйилади.

Суб пудрат шартномаси – пудратчи ёки буюртмачи билан суб пудратчи корхона ўртасида тузиладиган шартномадир. Суб пудратчи корхона – қурилишда айрим ишларни бажарадиган махсус корхона.

Қурилишнинг хўжалик усули йирик ишлаб чиқариш корхоналарида қўлланилиши мумкин. Бунда қурилиш-монтаж ишлари корхоналарнинг ўз қучи ҳисобидан амалга оширилади. Бунинг учун корхона капитал қурилиш бўлимини (ОКС) ёки капитал қурилиш бошқармасини (УКС) ташкил этади.

Қурилиш монтаж ишлари амалга ошириш жараёнида корхона раҳбарлари ва капитал қурилиш бошлиғи ўртасида шартнома тузилади.

Йирик ҳажмдаги капитал қўйилмаларни амалга оширишда тижорат банкида (корхона раҳбари номида) капитал қўйилмаларнинг махсус ҳисоб рақами очилади.

Қурилиш ишлари хўжалик усулида олиб борилганда, корхонанинг ўзи мустақил равишда ёки махсус ихтисослашган лойиҳа ташкилоти ёрдамида қурилишнинг лойиҳа-смета ҳужжатлари тузиб чикилади. Ушбу лойиҳа-смета ҳужжати буюртмачи ва хўжалик корхонаси томонидан имзоланади.

Қурилишнинг хўжалик усулида ҳам айрим ишларни бажариш учун ёрдамчи пудрат корхоналар жалб этилиши мумкин. Бундай ҳолда улар билан капитал қурилиш бўлинмаси (бошкармаси) ўртасида қурилиш монтаж ишлари буйича шартнома тузилади.

Хўжалик усулида қурилиш ишларини охирига етказилгандан сўнг объект – "подключ" қондаси бўйича топширилади. Тузилган махсус комиссиянинг ижобий баҳосидан кейин объект буюртмачи томонидан қабул қилинади.

Буюртмачи объектни қуриш учун қилинган барча харажатларни таҳлил қилади ва қилишилган ҳолда белгиланган фойда нормаси суммасини хўжалик корхонаси ҳисоб рақамига ўтказиб беради. Агарда қурилиш-монтаж ишлари давом этаётган пайтда, унинг смета харажатлари суммаси ўзгарган бўлса, хўжалик корхонаси унинг ўзгарганлигини асослаши ва қайта тузилган смета ҳужжатини буюртмачига тасдиқлатиб олиши шарт.

Янги корхоналарни қуриш ҳамда мавжуд корхоналарни илғор техника ва технологиялар билан жиҳозлаш инвестицион лойиҳалар асосида амалга оширилади.

Инвестицияларни лойиҳа асосида амалга ошириш – корхона ишлаб чиқариш қувватини мустаҳкамлаш ва ривожлантириш гаровидир.

Инвестицион лойиҳалар тузиш асосида – маълум бир мақсадларга билан йўғрилган ғоя (фикр)лар мажмуаси ётади: янги маҳсулот ва технологияларни яратиш, янги ишлаб чиқариш қувватларини барпо этиш ва ҳоказо.

Одатда янги ғояларни кўп йиллик ишлаб чиқаришда тажрибасига эга бўлган мутахассислар ва малакали ишчилар ҳамда олимлар билдиришади. Ғоялар реал бўлиши керак. Уларнинг қанчалик амалий эга эканлигини асослаш учун маркетинг тадқиқотларини ўтказиш мақсадга мувофиқ бўлади.

Табиийки, инвестициявий изланиш – вақт ва маблағ талаб қилади. Вақт, яъни муддат шартли белгиланади. Изланиш ишларини олиб бориш учун капитал кўйилманинг умумий қийматидан 0,8%-5% гача ажратилади.

Корхоналар учун инвестиция жараёнининг сўнгги босқичи муҳим аҳамият касб этади. Ушбу босқичда амалга оширилган янгиликлар эксплуатацион синовлардан ўтказилиб, амалдаги ва лойиҳа кўрсаткичлари баҳоланади ҳамда инвестиция жараёнининг худди шу жараёнида ҳал қилиниши лозим бўлган четга оғиш ва камчиликлар аниқланади.

Инвестицион лойиҳани амалга оширишда, уни техник-иқтисодий асослаш (ТИА) муҳим ўрин эгаллайди.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2015 йил 19 ноябрдаги 332-сон қарори билан, унинг ҳузурида “Янги қуриладиган ва реконструкция қилинадиган ишлаб чиқариш қувватлари лойиҳаларининг техник-иқтисодий асосланишини, техника ва технологияларни экспертизадан ўтказиб баҳолаш агентлиги” ташкил этилди.

Бу агентликнинг вазифалари қаторига қонунчилик билан Президент ёки ҳукумат томонидан тасдиқланиши талаб қилинадиган инвестицион лойиҳаларнинг оралиқ ва якуний техник-иқтисодий асослаш ва ҳисоб-китоблари экспертизаси киради.

Инвестицион лойиҳани техник-иқтисодий асослаш (ТИА) – бу лойиҳани оқилона жойлаштириш ва амалга оширишнинг энг самарали техник, ташкилий ва иқтисодий ечимини танлашни, лойиҳанинг қийматини ва уни молиялаштириш манбаларини белгиловчи ҳужжат.

Миллий иқтисодиётда таркибий ўзгаришларни янада чуқурлаштириш, корхоналарнинг инвестиция фаолиятини жадаллаштириш, ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, техник ва технологик жиҳатдан қайта қуроллантириш

дастурларини амалга оширишда хорижий инвестициялар, аввало, тўғридан-тўғри инвестицияларнинг ўрни бекиёсдир. Бунда илғор технологияларни тадбиқ этиш, янги иш ўринлари яратиш ва шу асосда мамлакат иқтисодиётининг барқарор ва бир маромда ривожланишини таъминлаш имконияти яратилади.

Президент И.А.Каримов таъкидлаганидек: “Чет эл инвестицияларини манфаатли тарзда республикага жалб этиш, кўшма корхоналар сонини кўпайтириш, етишиб чиққан тадбиркор-ишбилармонларга кенг имконият яратиб бериш, ташқи бозорга чиқиш ва ички бозорни товарлар билан бойитиш зарур”³.

Ҳозирги пайтда, республикада фаолият кўрсатаётган хорижий капитал иштирокидаги корхоналарнинг умумий сони 5,0 мингтага яқин. Уларнинг қарийиб 70 фоизи ишлаб чиқариш соҳасига тегишли.

Бу корхоналар Италия, Хитой Халқ Республикаси, Россия Федерацияси, Корея Республикаси, Буюк Британия, Туркия Республикаси, Ҳиндистон Республикаси, Қозоғистон Республикаси ва бошқа давлатлар резидентлари капитали иштирокида ташкил этилган.

Ўзбекистон ҳудудида, ўтган асрнинг 80-йиллари охиридаёқ, хорижий инвестиция иштирокида корхоналар ташкил этилган. Улар жумласига “Совпластиталь” ва “Ташинтерм” киради.

“Совпластитал” кўшма корхонаси 1987 йили “Ўзбитпластик” ва Италиянинг ALMA—ROSE фирмаси томонидан ташкил этилган. У полимер маҳсулотлари, чинни, рангли шиша ва сопол буюмлар ишлаб чиқаришга ихтисослашган.

1989 йил 17 мартда биринчи совет-хитой кўшма корхонаси вужудга келтирилди. Шу куни Хитой Халқ Республикасининг Шинжон-Уйғур автоном райони маркази Урумчидан келган саноат уюшмалари ва Ўзбекистон маҳаллий саноат вазирлиги вакиллари Тошкентда рўзгор термослари корхонасини бунёд этиш ҳақидаги битимга имзо чекдилар.

³ Каримов И.А. Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида.-Т.: Ўзбекистон, 2012, 418 бет.

“Ташинтерм” ўзбек-хитой қўшма корхонаси 1990 йилнинг январь ойида термосларнинг биринчи партиясини чиқарди. Унинг ишлаб чиқарган маҳсулотлари замонавий ва рақобатдош маҳсулотлар қаторидан жой олган бўлиб, улар илк йилдаёқ чет элларга экспорт қилина бошланди.

Хорижий инвестицияли корхоналар дейилганда акциялари (улушлари, пайлари)нинг ёки Устав капиталининг камида ўттиз фоизини хорижий инвестициялар ташкил этадиган корхоналар тушунилади. Буидай таъриф давлат томонидан бериладиган солиқ ва божхона тўловлари бўйича имтиёزلарни қўллаш учун ишлатилади.

Республикада хорижий инвесторлар маблағини жалб этишга стратегик устувор вазифа сифатида қаралиб, мазкур масала давлат иқтисодий сиёсатининг муҳим йўналиши этиб белгиланган. Шу сабабдан ҳам мамлакатда фаолият кўрсатаётган корхоналарни жадал модернизация қилиш ва техник қайта жиҳозлашни таъминлаш, юксак технологиялар асосида ишлайдиган автомобилсозлик ва газ-кимё, электр техникаси ва тўқимачилиқ озиқ-овқат ва фармацевтика, ахборот ва телекоммуникациялар тармоғи ҳамда бошқа йўналишлардаги янги ва замонавий ишлаб чиқариш қувватларини ташкил этишга қаратилган фаол инвестиция сиёсатини юритишга устувор эътибор берилмоқда. Шунга яраша, маҳаллий ва хорижий сармоядорлар учун қулай, ҳар томонлама имтиёзли инвестиция муҳити яратилган.

Мамлакатимизда хорижий инвестиция иштирокидаги корхоналар фаолиятини рағбатлантириш мақсадида солиқ имтиёзлари ва преференцияларни ўз ичига олувчи қўшимча чора-тадбирлар тизими ишлаб чиқилган.

Ҳозирги пайтда хорижий инвестиция иштирокидаги корхоналарга зарур шарт-шароитлар яратиб берилган. Жумладан, агар корхоналар ишлаб чиқарган маҳсулот ҳажмида эркин конвертацияланувчи валютага экспорт қилинувчи маҳсулот улуши 15 дан 30 фоизгача бўлса, бу ҳолда солиқ ставкаси 30 фоиз, экспорт улуши 30 фоиздан юқори бўлса – солиқ ставкаси 2 баравар камайтирилади.

Миллий иқтисодиётга хорижий инвестицияларни жалб қилиш ва улар бўйича солиқ имтиёзлари ҳамда преференциялар тақдим этиш иқтисодиётни модернизациялаш, рақобатбардош маҳсулот ишлаб чиқариш ва мамлакатнинг экспорт салоҳиятини оширишга хизмат қилмоғи лозим.

3. Республикада инвестицион лойиҳаларнинг амалга оширилиш ҳолатининг таҳлили

Мамлакатимизда сўнги йиллар давомида кўплаб маҳаллий ҳамда хорижий инвестициялар жалб қилинмоқда. Янги инвестицион лойиҳаларни ўзлаштирилиши оқибатида замонавий техника ва технологиялар асосида ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш корхоналари ташкил этилмоқда. Айниқса инвестицияларга бўлган эътибор 2017 йилдан бошлаб самарадорлик кўрсаткичларининг ўсишига олиб келди. **(3.1-жадвал)**

**Республика худудлари бўйича киритилган инвестициялар миқдори 2017
йилда 2016 йилга нисбатан (фоизда)**

Кўрсаткичлар	Корхонанинг ўз маблағлари ва аҳоли маблағлари	Жалб қилинган маблағлар	улардан:		
			Давлат бюджети	Банк кредитлари ва бошқа қарз маблағлари	Чет эл инвестиция- лари ва кредитлари
2017 й.					
Ўзбекистон Республикаси	44,5	55,5	5,1	13,3	25,1
Қорақалпоғистон Республикаси	60,1	39,9	7,9	13,1	10,8
вилоятлар:					
Андижон	58,0	42,0	4,9	22,1	8,8
Бухоро	18,9	81,1	0,9	3,9	72,6
Жиззах	49,6	50,4	7,5	21,0	12,2
Қашқадарё	37,3	62,7	1,6	5,7	18,6
Навоий	44,6	55,4	5,3	11,3	25,1
Наманган	44,8	55,2	4,0	12,8	34,8
Самарқанд	64	35,3	6,2	20,8	3,1
Сурхондарё	45,8	54,2	7,7	15,5	12,5
Сирдарё	34,3	65,7	20,4	32,4	5,0
Тошкент	48,3	51,7	4,6	22,6	12,8
Фарғона	64,0	36,0	9,2	16,5	6,5
Хоразм	60,4	39,6	7,7	14,8	7,6
Тошкент ш.	52,7	47,3	7,2	16,2	18,1

Жадвал республика статистика бошқармасининг маълумотлари асосида яратилди.

Жадвал маълумотларидан кўришиб турибдики, энг кўп жалб қилинган инвестицияларнинг қисми корхонанинг ўз маблағлари ва аҳоли маблағлари эвазига Самарқанд ҳамда Фарғона вилоятларида бўлиб, у 64,0 фоизни ташкил этган. Энг кўп жалб қилинган маблағлар Бухоро вилоятида бўлиб, у 81,1

⁴ <https://stat.uz/uz/statinfo/investitsiyalar-va-qurilish/statistik-jadvallar-invest/191-ofytsyalnaia-statystika-uz/investitsii-i-stroitelstvo-uz/2344-moliyalashtirish-manbalari-b-jicha-asosij-kapitalga-kiritilgan-investitsiyalar>

фоизни ташкил этган. Сирдарё вилоятига давлат бюджетидан жалб қилинган инвестициялар 20,4 фоиз, банк кредитлари ва бошқа қарз маблағлари эса 32,4 фоизни ташкил этди. Чет эл инвестициялари ва кредитларининг энг кўп жалб қилингани Бухоро вилоятига тўғри келди.

3.2-жадвал⁵

Республикада аҳоли жон бошига нисбатан капиталга киритилган инвестициялар

(минг сўмда)

Кўрсаткичлар	2015 й.	2016 й.	2017 й.
Ўзбекистон Республикаси	1331,4	1509,77	2112,6
Қорақалпоғистон Республикаси	3334,5	2041,17	1438,6
вилоятлар:			
Андижон	575,9	641,35	818,0
Бухоро	2147,4	3123,88	6123,26
Жиззах	871,7	960,78	1205,5
Қашқадарё	1868,3	2289,3	3479,7
Навоий	1830,7	3039,52	4041,4
Наманган	762,5	976,73	1217,0
Самарқанд	804,1	892,645	1062,97
Сурхондарё	684,9	794,09	1318,2
Сирдарё	1276,1	1551,8	1878,21
Тошкент	1460,9	1373,93	1962,6
Фарғона	613,8	635,697	733,0
Хоразм	776,0	780,695	1089,2
Тошкент ш.	2877,4	3848,08	5546,4

Жадвал республика статистика бошқармасининг маълумотлари асосида яратилди.

3.2-жадвал маълумотларидан кўришиб турибдики, республикада аҳоли жон бошига нисбатан капиталга киритилган инвестициялар Ўзбекистон

⁵ <https://stat.uz/uz/statinfo/investitsiyalar-va-qurilish/statistik-jadvallar-invest/191-ofytsyalnaia-statystyka-uz/investitsii-i-stroitelstvo-uz/2341-aholi-jon-boshiga-nisbatan-asosiy-kapitalga-kiritilgan-investitsiyalar-ming-so-mda>

Республикаси бўйича 2017 йилда 2015 йилга нисбатан 1,5 баробар ўсган бўлиб, 2017 йилда 2112,6 минг сўмни ташкил этган, 2015 йилда эса ушбу кўрсаткич 1331,4 минг сўмни ташкил этган. 2017 йилда 2015 йилга нисбатан 781,2 минг сўмга кўпайган. Таҳлил натижасидан кўриш мумкинки, инвестицияларни ўзлаштириш ва улардан оқилона фойдаланиш тўғри йўлга қўйилган.

Республикамизнинг қулай шарт-шароитда жойлашганлигидан келиб чиқиб айтиш мумкинки, сўнги йилларда хорижий инвесторлар томонидан инвестицион лойиҳаларни амалга оширилиши йилдан йилга ортиб бормоқда, янги турдаги корхоналар очилмоқда ва ишлаб турган корхоналарнинг техника ва технологиялари модернизация қилинмоқда.

4. Саноатда инвестицияларнинг асосий манбалари ва йўналишлари

Миллий иқтисодиётни таркибий ўзгартириш ва диверсификация қилишни чуқурлаштириш, бандликни таъминлаш, фуқароларнинг даромади ва ҳаётининг сифатини оширишда муҳим омил ва йўналишлардан бири – фаол инвестиция сиёсатини изчил давом эттириш ҳисобланади.

Бундай долзарб масалани ҳал этиш, табиийки, ички ҳамда ташқи инвестицион манбаларни ишга солишни талаб қилади.

Инвестицион лойиҳаларни молиялаштириш инвесторлар томонидан ташкил этилган манбалар, жалб қилинган кредитлар ҳамда конунчиликда белгиланган ҳолда қимматли қоғозлар чиқариш ва уларни жойлаштириш ҳисобига амалга оширилади.

Ишлаб чиқариш корхоналарида инвестицион лойиҳаларни молиялаштиришда ички ва ташқи манбалардан фойдаланилади.

Инвестицион лойиҳаларни молиялаштиришнинг энг ишончли манба – корхоналарнинг ўз маблағлари ҳисобланади. Корхоналарнинг инвестицияларни ўз ҳисобидан молиялаштиришга интилиши доимо ижобий, деб баҳоланади. Чунки, бундай ҳолатда корхоналар молиялаштириш

манбаларини қаердан олиш керак, деган муаммога рўпара келмайди ва уларнинг банкрот бўлиш хавф-хатари камаяди.

Корхоналар томонидан инвестицияларни ўз хисобидан молиялаштиришнинг бошқа ижобий томонлари ҳам бор. Хусусан, ўз-ўзини молиялаштириш корхонанинг ривожланганлигидан ва унинг яхши молиявий ҳолатда эканлигидан далолат беради. Бундай корхоналар ракобатчилардан маълум бир устунликка эга бўлади. Ҳаётда барча корхоналарда бундай имконият бўлмаслиги мумкин.

Ишлаб чиқариш корхоналарида инвестицион дойиҳаларни молиялаштиришда иштирок этадиган ўз маблағлари манбаи – бу, асосан, соф фойда ва амортизация ажратмаси хисобланади.

Соф фойдадан самарали фойдаланишда корхоналарнинг айна пайтдаги ва истикболдаги техник ҳолатини ҳамда меҳнат жамоасининг ижтимоий ҳолатини яхши билмоқ муҳимдир. Фойдани корхона олдида турган иқтисодий ва социал муаммолар даражасига асосланган ҳолда ишлатиш мақсадга мувофиқдир. Мабода корхонанинг техник ривожланиш даражаси паст бўлса ва бундай ҳолат ракобатбардош маҳсулот ишлаб чиқаришга тўсқинлик қилиб, оқибатда корхонани банкротликка олиб келиши мумкин бўлса фойдани – ишлаб чиқаришни техник ривожлантиришга йўналтириш мақсадга мувофиқ бўлади.

Шунингдек, корхонадаги социал масалалар (уй-жой, дам олиш уйи, боғча қуриш ва ҳоказолар) ҳал қилинган бўлса, бунда ҳолатда ҳам фойдани ишлаб чиқаришни ривожлантиришга йўналтириш керак бўлади.

Фойда – корхонанинг истикболда ривожланишини таъминлашда асосий манба бўлмоғи лозим. Ишлаб чиқаришнинг ривожланиши, охир оқибатда корхона фойдаси ҳажмининг ўсишига, корхона жамоасининг социал муаммоларини хал этишга ва корхона инвестиция имкониятларининг кенгайишига олиб келади.

Ишлаб чиқариш корхоналарида инвестицион лойиҳаларни молиялаштиришда амортизация ажратмалари муҳим манбаларидан бири

хисобланади. Улар ишлаб чиқаришни қайта ташкил қилиб қолмай, балки маълум даражада уларни кенгайтиришга ҳам муважжалланган бўлади.

Ривожланган мамлакатларида амортизация – корхона инвестиция эҳтиёжининг 70-80%ини қондиради. Ўзбекистонда ҳам амортизация ажратмаларига, инвестицияларни молиялаштиришда муҳим манбаи сифатида қаралади.

Шуни таъкидлаш лозимки, амортизация ажратмалари инвестицион лойиҳаларни молиялаштиришда бошқа манбаларга нисбатан устунликка эга. Чунки, у манба сифатида корхонанинг ҳар қандай молиявий ҳолатида ҳам ўз ўрнига эга ва доимо корхона ихтиёрида бўлади.

Инвестицион фаолиятини молиялаштиришда корхонанинг ўз маблағлари етарли бўлмаган ҳолатларда, корхона маблағларни – қимматли қоғозлар чиқариш ёки банк кредити орқали жалб қилиши мумкин.

Инвестицион лойиҳаларни молиялаштиришнинг кенг тарқалган ва молиялаштиришнинг асосий манбаларидан бири – қимматли қоғозларни эмиссия қилиш хисобланади.

Жисмоний ва юридик шахслар томонидан харид қилинадиган қимматли қоғозлар ичида кенг тарқалган тури – акционерлик жамиятлари томонидан чиқариладиган акциялардир.

Қимматли қоғозлар чиқариш, инвестицияларни молиялаштиришда марказлашган маблағлар ва банк кредитларининг ҳиссасининг пасайишига олиб келади.

Қимматли қоғозлар ва кредит бозори пул маблағларига эҳтиёжи бўлган корхоналарга пул маблағларини тақсимлаб корхоналарнинг молиявий ҳолатини барқарорлаштиради.

Корхоналар инвестицион фаолиятга акциядан ташқари облигацияларни чиқариш йўли билан ҳам маблағларни жалб этишади. Облигацияларни чиқариш ва уларни жойлаштириш бир мунча қисқа вақт ичида корхоналарга зарур маблағларни тўплаш имконини беради.

Облигациялар бўйича операциялар акцияларникига нисбатан камроқ хавф-хатарга эга. Шу сабабдан облигацияларга тўланадиган фоиз акциялар бўйича тўланадиган дивидендга нисбатан пастроқ бўлади. Корхоналар учун облигация чиқаришга нисбатан, акция чиқариш қўлайроқ ҳисобланади. Чунки, олинадиган соф фойда миқдорига қараб, акциялар бўйича тўланадиган дивиденд миқдорини ўзгартириши мумкин, облигациялар бўйича тўланадиган фоиз катъий белгиланган бўлади.

Инвестицион лойихаларни молиялаштиришда – банк кредитлари, суғурта компанияларидан олинадиган қарзлар, бюджетдан ташқари жамғармалар ҳамда Ўзбекистон Республикасининг Тикланиш ва тараққиёт жамғармаси тақдим этадиган кредитлар муҳим роль ўйнайди.

Инвестицион лойихаларни кредит асосида молиялаштириш – фаолият юритаётган корхона учун маъқул ҳисобланади. Чунки, ишлаб турган корхона активлари, ушбу, кредитларнинг қайтарилишига гаров бўлиб хизмат қилиши мумкин.

Янги ташкил этилаётган корхона учун эса инвестицион лойихаларни молиялаштиришда – акционерлар капиталидан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Чунки, янги ташкил этилган корхоналар учун банк кредитидан фойданиш юқори хавф-хатар билан боғлиқ бўлади. Корхона кредитни қайтариш учун етарли даражада молиявий ресурслар билан ёки бошқа активлар билан таъминланмаган бўлиши мумкин. Ликвидлик масаласи билан боғлиқ бундай вазиятда янги корхона оғир ҳолатга тушиб қолади.

Янги корхоналарга кредит бериш юқори даражада хавф-хатар билан боғлиқ бўлганлиги сабабли банклар инвестицион лойиха яхши техник – иқтисодий асосланганда ҳам юқори фоиз ставкасида кредит беришлари мумкин.

Банк томонидан олинадиган фоизлар – бериладиган кредитнинг хажми, муддати, унинг таъминланганлиги, кредитлаш шакли, кредитнинг хавф-хатар даражаси ва бошқаларга боғлиқ тарзда дифференциялашади.

Ўзбекистонда инвестицион лойиҳаларни молиялаштиришда муҳим манбалардан бири бўлиб хорижий инвестициялар ҳисобланади. Улар тўғридан-тўғри ва портфелли шаклларда жалб этилади.

Мамлакатимиз иқтисодиётини таркибий ўзгартиришда, тармоқларни модернизация қилишда, техник ва технологик янгилашга доир лойиҳаларни амалга оширишда уларнинг роли ошиб бормоқда.

Ҳозирги кунда Ўзбекистонга кириб келаётган хорижий инвестицияларнинг 73-74 фоизи тўғридан-тўғри инвестицияларга тўғри келмоқда.

Тўғридан-тўғри инвестициялар – капиталнинг тўғридан-тўғри экспорти бўлиб, инвестиция киритувчига шу корхона устидан назорат қилиш ҳуқуқини беради. Улар асосан хусусий тадбиркорлик капитали шаклида бўлади.

Инвестициянинг портфелли шаклида капитал даромад олиш мақсадида корхоналарнинг акциялари, облигациялари ва бошқа қимматли қоғозларини сотиб олиш учун сарфланади. Бундай инвестициялар корхоналарнинг молиявий хўжалик фаолияти устидан назорат ўрнатиш ҳуқуқини бермайди.

Ўзбекистон Президентининг 2015 йил 24 апрелидаги “Акциядорлик жамиятларида замонавий корпоратив бошқарув услубларини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармонида биноан оммавий савдоларда давлат улуши бор акционерлик жамиятлари акцияларнинг бир қисми биринчи навбатда хорижий инвесторларга сотилади. Олинган маблағлар шу акциядорлик жамиятларини модернизациялаш ва техник қайта жиҳозлаш, рақобатбардош маҳсулотни ишлаб чиқаришни ташкиллаштиришга йўналтирилади.

Портфелли инвестициялар таркибига хорижий кредитлар ҳам киради. Ҳукумат кафолати остида жалб этилган хорижий кредитлар давлатнинг ташқи қарзини оширади.

Ҳозирги кунда Ўзбекистон Республикаси ТИФ Миллий банки “Агробанк”, “Ўзсанотқурилишбанк”, “Ипакйўлибанк” ва бошқа йирик банкларда инвестицион лойиҳаларни молиялаштириш учун мулжалланган

(саноат, қишлоқ хўжалиги, хизмат кўрсатиш тармоқларини, хусусан, кичик бизнесни ривожлантиришга қаратилган) хорижий кредит линиялари ишлаб турибди. Улар воситасида корхоналар замонавий техника ва технологиялар, асбоб-ускуналарни импорт қилиш учун кредитлар билан таъминланмоқда.

Кредитлар Европа Тикланиш ва Тараққиёт банки, Осиё Тараққиёт банки ва бошқа молия-кредит ташкилотлари томонидан ажратилган.

Шуни таъкидлаш лозимки, инвестицион мақсадларга йўналтирилувчи маблағлар танқислиги шароитида лизинг – инвестицион фаолиятни фаоллаштирувчи муҳим восита бўлиб хизмат қилади.

Лизинг – молиявий-кредит муносабатларининг шаклларида бири ҳисобланади. Унинг асосида корхоналар ишлаб чиқариш воситаларини махсус ташкил қилинган лизинг компанияларидан узоқ муддатга ижарага олишади.

Лизинг муносабатларида, одатда, учта томон – лизинг берувчи, лизинг олувчи ва лизинг мулкисининг сотувчиси иштирок этади.

Хулоса қилиб айтганда, лизинг – ишлаб чиқаришни замонавий техника ва технологиялар билан қуроллантиришга, жаҳон стандартлари даражасидаги истеъмол товарларни ишлаб чиқаришга, бозорларни сифатли маҳсулотлар билан тўлдиришга ва республика экспорт салоҳиятини янада оширишга шароит яратади.

5. Саноат корхоналарида инвестицияларнинг иқтисодий самарадорлигини ошириш йўллари

Инвестицион фаолият – корхона қийматини оширишнинг асосий омили ҳисобланади. Чунки, у корхона даромадларининг ўсишини, молиявий хавф-хатарлар даражасининг ҳамда ишлаб чиқариш харажатларининг камайишини таъминлайди. Бу, табиийки, корхона фаолияти самарадорлигининг ошишига ва мулкисининг кўпайишига олиб келади.

Шу сабабдан ҳам ҳар қандай инвестицион лойиҳанинг самарадорлигини баҳолаш зарур бўлади.

Инвестицион лойиҳа самарадорлигини баҳолаш – ишлаб чиқаришга киритилаётган капиталнинг қайтиб келиш муддатини ва корхонанинг ривожланиш суръатини аниқлаш ҳамда бошқа социал-иқтисодий муоммаларни ҳал этиш имконини беради.

Ишлаб чиқариш корхоналари фаолиятига жалб қилинаётган инвестициялар мумкин қадар кўпроқ фойда (қайтим) келтириши лозим. Акс ҳолда сарфланган ресурслар беҳудага кетади, мулкдорларнинг (қолайверса жамиятаъзоларининг) илгариги ва ҳозирги меҳнати йўққа чиқади.

Инвестицион лойиҳаларни иқтисодий жиҳатдан баҳолашда маркетинг тадқиқотларини амалга ошириш аҳамиятли ҳисобланади. Маркетинг тадқиқот давомида талаб ва ундан келиб чиқувчи таклиф, бозор сегментацияси, баҳони шакллантириш стратегияси, молиялаштириш манбалари ва бошқалар аниқланади.

Инвестицион лойиҳалар муқобиллик асосида танланади. Танланган лойиҳани амалга ошириш учун бирламчи-рухсат берувчи ҳужжатлар, техник ва бошқа қарорлар, жумладан, муҳандислик таъминоти, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш бўйича чора-тадбирлар тайёрланади.

Инвестицион лойиҳани баҳолашда вақт омили ҳам ҳисобга олинади. Ҳар қандай лойиҳа маълум бир вақт оралиғида ўз самарасини беради. Вақт ўтиши билан унга мос равишда у ўз самарасини йўқотиб боради. Ташкил этилаётган янги корхона ва цехлар, қайта тикланаётган ва кенгайтирилаётган ишлаб чиқариш қувватлари эскириб боради. Шу сабабдан, лойиҳаларни баҳолашда инвестицион объектларни эксплуатация қилиш муддати ҳисобга олинади.

Амалиётда, кўпинча, инвестицион лойиҳалар турли хил вариантларда тузилади ва кўриб чиқилади. Улар бир-бири билан қиёсланади, сўнгра улардан энг мақбули танлаб олинади.

Янги корхоналарни қуриш, амалдагиларини қайта тиклаш ва кенгайтириш, шунингдек, мавжуд ишлаб чиқаришни замонавийлаштириш ишлари қанчалик тез бажарилса, буюртмачи (инвестор) ва пудратчи учун шунчалик фойдали бўлади. Бу қўшимча фойда олиш имкониятини беради.

Кундалик ҳаётда, юқорида келтирилган ҳолатнинг акси ҳам учраб туради, яъни объектни фойдаланишга топширилиш муддати ўтиб кетади. Бунинг оқибатида инвестор, нафақат кутилаётган фойдани олишдан маҳрум бўлади, айти пайтда, қўшимча харажатларга дуч келади.

Янги қурилиш ёки амалдаги корхонани қайта тиклаш ва кенгайтириш ишлари, объектларнинг сифат кўрсаткичларига таъсир кўрсатмаган ҳолда қанчалик тез амалга оширилса, инвестициялар самарадорлиги мос равишда шунчалик юқори бўлади.

Хулоса ва таклифлар

Миллий иқтисодиётимизга хорижий инвестицияларни жалб этиш учун қулай шарт-шароитлар яратиш, инвестиция лойиҳаларининг молиявий-иқтисодий самарадорлигини баҳолашда давлат ва яқка тартибда ёндашувни таъминлаш, бюрократизм, расмийчилик ва сансоларлик фактларига қатъиян чек қўйиш, экспертиза натижалари учун мансабдор шахсларнинг масъулиятини ошириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Лойиҳаолди, лойиҳа, тендер ҳужжатлари ва контрактларни экспертизадан ўтказиш тартибини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”, “Халқаро ва хорижий молия институтлари билан ҳамкорликнинг самарадорлигини янада ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”, “Иқтисодиётнинг базавий тармоқларида лойиҳа ишлари самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарорлари қабул қилинган. Бундан ташқари комплекс ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш бўйича вазифаларнинг самарали бажарилишига, мамлакатимизда амалга оширилаётган ислохотларга ғов бўлаётган омилларни ўз вақтида аниқлаш ва бартараф этишга тўсқинлик қилаётган қатор камчиликларни бартараф этиш бўйича “Ўзбекистон Республикасида лойиҳа бошқаруви тизимини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ⁶ фармоннинг қабул қилинганлиги миллий иқтисодиётни барқарор ривожлантириш ва халқаро майдонда ўз ўрнига эга бўлиши учун инвестиция лойиҳаларининг аҳамияти устувор эканлигини белгилайди.

Инвестиция иқтисодий категория сифатида – миллий иқтисодиётнинг у ёки бу соҳасига (моддий, молиявий ва номоддий бойликлар кўринишида) капитални жалб этиш, жойлаштириш ва инвестицион лойиҳаларни амалга ошириш жараёнида инвестиция фаолияти иштирокчилари ўртасида вужудга келадиган иқтисодий муносабатларни ўзида акс эттиради.

⁶ <http://lex.uz/docs/4157892>

Саноатда инвестицион лойиҳаларни ишлаб чиқиш ва самарадорлигини ошириш мақсадида қуйидагиларни тавсия этамиз:

– Янги корхоналар фаолиятини замонавий техника ва технологиялар асосида ишлашини жорий қилиш ҳамда уларга чет элдан ҳамкорларни жалб этиш;

– Бўш турган ер майдонларидан унумли фойдаланган ҳолда қўшма корхоналарни чет эл ҳамкорлигида очиш;

– Корхоналарга киритилаётган инвестициялардан режали ҳамда мақсадли фойдаланишни тўғри ташкил этиш.

Фойдалниланган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2014.
2. Ўзбекистон Республикасининг “Меҳнатни муҳофаза қилиш тўғрисида”ги 1993 йил 6 майдаги Қонуни.
3. Шавқиев Э., Нормуродов У., Артиков З., Хазратов А. “Корхона иқтисодиёти” фанидан маърузалар курси I-II-қисм. Самарқанд – 2016 йил.
4. Йўлдошев Н. Савдо корхонаси иқтисодиёти. Ўқув қўлланма. - Т.: ТДИУ. 2005.
5. Солиев А., Бузрукхонов С. Маркетинг. Дарслик. - Т.: “Иқтисод-молия”, 2010.
6. <https://stat.uz/uz/>
7. <http://www.lex.uz/>
8. <http://ziyonet.uz/>
9. <https://stat.uz/>
10. <http://www.iqtisodiyot.uz/>